

UNIVERSITAT DE BARCELONA
FACULTAT DE CIÈNCIES DE L'EDUCACIÓ

DEPARTAMENT DE DIDÀCTICA
DE LES CIÈNCIES SOCIALS

Les fonts primàries a l'ensenyament

*Les relacions entre el món escolar i l'arxiu.
Visió general de Catalunya.*

El cas de Sant Feliu de Guíxols

TESI DOCTORAL

AGOST 2007

Maria CALZADA I OLIVELLA

Dirigeix : GEMMA TRIBÓ I TRAVERIA

Capítol II Marc teòric

1. L'ensenyament i l'aprenentatge de la història

Identitat històrica i fonts primàries són dos fets intrínsecament lligats. La identitat històrica, és la conscienciació d'una realitat que esdevé a partir de les fonts primàries. Aquestes, però necessiten passar pel filtre de l'elaboració, a partir de l'estudi, comparació i interpretació que els donarà la ciència històrica i que les convertirà en coneixement : ciència i valors de base empírica i sociològica, amb la finalitat de millorar el món social i històric.

La ciència històrica, al llarg de la seva trajectòria ha passat per diverses tradicions, punts de vista, paradigmes: conjunt de creences i actituds com una visió del món compartida per la comunitat científica que implica una metodologia determinada.¹

L'evolució s'inicia des de la visió plantejada per Popper, des del positivisme, on tot es redueix a una via objectiva i racional, amb aprenentatges conductivistes i una metodologia estricta sense espai a la creativitat.

A partir dels anys 60, s'obren dues vies. Emergeix el paradigma humanista que, a la recerca de la comprensió del món, emfatitza els aspectes de creació, flexibilitat i es té en compte l'activitat humana i l'experiència.

Paral·lelament, els neo-marxistes, criticaven aquesta visió, afirmant que l'espai i la societat són constructes socials. I a partir d'aquí, complementaran a l'Humanisme quan consideren que els fets porten intrínsecament una intencionalitat. Aporten al debat els problemes socials rellevants : benestar, conservació del medi físic, drets humans, etc.

---

¹ Antonio LATORRE; Delio del RINCÓN; Justo ARNAL. *Bases metodològiques de la investigació científica*. Barcelona: Gràfiques 92, 1996

Gemma Tribó, en el seu llibre *Enseñar a pensar históricamente*, presenta de manera clarificadora aquesta evolució. En el següent quadre fa un paral·lelisme entre l'evolució epistemològica i el model disciplinar o paradigma.

EVOLUCIÓN EPISTEMOLÓGICA	MODELO DISCIPLINAR / PARADIGMAS
XIX, inicials Positivisme, empirisme, historicisme Leopold von Ranke	Historia factual, político-militar Mitificació del acontecimiento, historiador=notario
XIX, avançades Teoria global crítica-interpretativa Karl Marx	Historia marxista, cuerpo conceptual diacrónico
XX, primera de canvis Crític G. Gagnier y A. ...	Grandes monologías históricas, determinismo cíclico
XX, segunda de canvis Historia explicativa R. H. Coase y L. ...	Historia económica y social, crítica, positivismo y el idealismo, el lenguaje de de interpretar
XX, tercera de canvis	Historia económica

Historiografia i Didàctica de la Història.

Gemma Tribó i Traveria *Enseñar a pensar históricamente. Los archivos y las fuentes documentales en la enseñanza de la historia*. Barcelona : Institut de Ciències de l'Educació de la Universitat de Barcelona / Editorial Horsori 2005.

Des del positivisme que presenta la història com una crònica notarial, que evoluciona cap a una història econòmica i social amb les visions influenciades pel marxisme de l'escola dels Annals, amb Bloch i L. Febvre, seguint amb el neopositivisme que presenta la història des de la visió economicista, fins arribar a les revisions crítiques de la postguerra mundial i la situació actual que Tribó qualifica com a Humanisme ecològic, és a dir, la història total, amb les interrelacions possibles tenint en compte com a protagonistes les persones a la societat.

És doncs, a partir dels anys 80 que ja es planteja una nova visió : la ciència no és objectiva. És interpretació. El coneixement social és relatiu i s'arriba a l'anarquisme epistemològic i al subjectivisme.

Actualment diverses veus s'alcen per superar el relativisme, a través de la negociació i el diàleg i la revalorització del context, seguint processos hermenèutics d'autoconsciència.

Edgar Morin ² introdueix el concepte de *paradigma de la complexitat* :

*“ és necessari un paradigma de la complexitat que al mateix temps disjunti i associï,
que concebeixi els nivells d'emergència de la realitat sense reduir-los a unitats
elementals i a les lleis generals”.*

Per Morin, l'educació en els propers anys haurà d'ensenyar al subjecte humà de manera que sàpiga afrontar el desafiament que suposa el canvi epistemològic de les ciències, que anomena de la globalització o de la complexitat. La persona haurà de ser conscient del coneixement i en particular dels processos que porten a l'error ; interioritzar uns principis de coneixement pertinent, de manera que esdevingui visible al context, al global ; conscient de la nova condició humana i de la identitat terrestre;

---

² Edgar MORIN. *Tenir el cap clar*. Barcelona : Ed. La Campana, 2001

decidir en la incertesa; perseguir amb competència l'objectiu de la comprensió entre les persones tan les properes com les llunyanes i elaborar i practicar una ètica del gènere humà en dimensió planetària.

“En una fase històrica en la que el treball és sempre menys caracteritzat per automatisme i reacció de feed-back, el pensament crític i la cultura necessària a fer-lo emergent per a desenvolupar-lo, són components imprescindibles de qualsevol direcció.”³

Aquest nou paradigma posa en crisi el discurs amb el saber comú i l'enciclopedisme del qual se'n deriven noves visions. Per G. Bocchi⁴, la discontinuïtat espacial i temporal, la idea d'univers deixa de ser homogènia; la ciència construïda sobre l'exclusió del subjecte, la imaginació, la capacitat mitològica, redescobreix la importància de totes aquestes dimensions. La definició de ciència de Galileu és considerada incompleta. A l'experiència i la demostració li calen ajuntar-hi l'estètica : la relació imaginativa amb el món que predefineix com a component fonamental per a l'acció cognitiva i el seu experiment.

La nova enciclopèdia la nova cosmologia i epistemologia raonen posant en primer pla la categoria del possible. Aquest horitzó de la globalitat cal entendre'l com un entreteixit de molts fils que resulta de la suma de les parts que no és poden estudiar des de l'òptica reduccionista que entén un sol element fonamental.

---

³ Informe del Grupo Ristretto di Lavoro Roma, n 672, desembre de 2001, pàg. 12

⁴ G. BOCCHI; M. CERRUTTI *La sfida della compessità*. Milano, 1985

A l'ensenyament, aquest nou paradigma repercutirà en una nova praxis, un canvi de postura cognitiva que proposa conservar dos valors – fins ara contraposats-, que són complementaris : el rigor cognitiu i la parcialitat.

La incompletesa és valor positiu perquè és la condició *sinen qua non* de la creativitat.

La selectivitat, la tria, és una condició que no defineix l'essència en cada època.

Aquesta valoritza el principi de responsabilitat que parteix del reconeixement de la incompletesa irreductible de la nostra cognició.

Des de la de la Declaració de Viena al 1986, on la UNESCO apostava per la necessària complementació entre la vivència formal i la tradició espiritual, s'obren les portes a les llibertats de pensament i a la construcció d'una nova perspectiva filosòfica que vingui a preservar els valors humans i rescatar tradicions sota una altra òptica.

Es pot afirmar que estem entrant en una nova era on la ciència, com fins ara s'havia concebut, accepta la seva incompletesa i s'obre a visions i tradicions de caràcter més holístic, a altres formes de consciència ja presents a la Humanitat, a la subtileza de l'inconscient col·lectiu . D'aquí podrà esdevenir plenament la construcció de la identitat històrica.

Quan Pilar Benejam afirma que *“la interpretació científica no sembla independent de la Humanitat”*, sintetitza la idea que la ciència està entrant en una nova era de canvi. Que la concepció científica comença acceptar la seva incompletesa. D'aquí el lligam que fa entre la interpretació científica, fins ara restringida, i la Humanitat, en majúscula, que comprèn una globalitat d'aspectes i tradicions holístiques a les quals la ciència comença a obrir-se. Formes de consciència que són presents en la Humanitat a partir de la subtileza de l'inconscient col·lectiu anunciat per

Carl Jung. Només des d'aquesta òptica podrà esdevenir plenament la construcció de la identitat històrica.

En un estudi com aquest, hem cregut important fer referència als processos ensenyament aprenentatge, com a context situacional de la relació arxiu-ensenyament.

Coneixent la distància que sempre ha caracteritzat el món de la reflexió i del de la pràctica de les aules, podem situar el context psicopedagògic actual sobre els processos d'aprenentatge en el paradigma del constructivisme. Reconeixent, però que les teories d'aquest corrent han estat influenciades per Vygotsky.

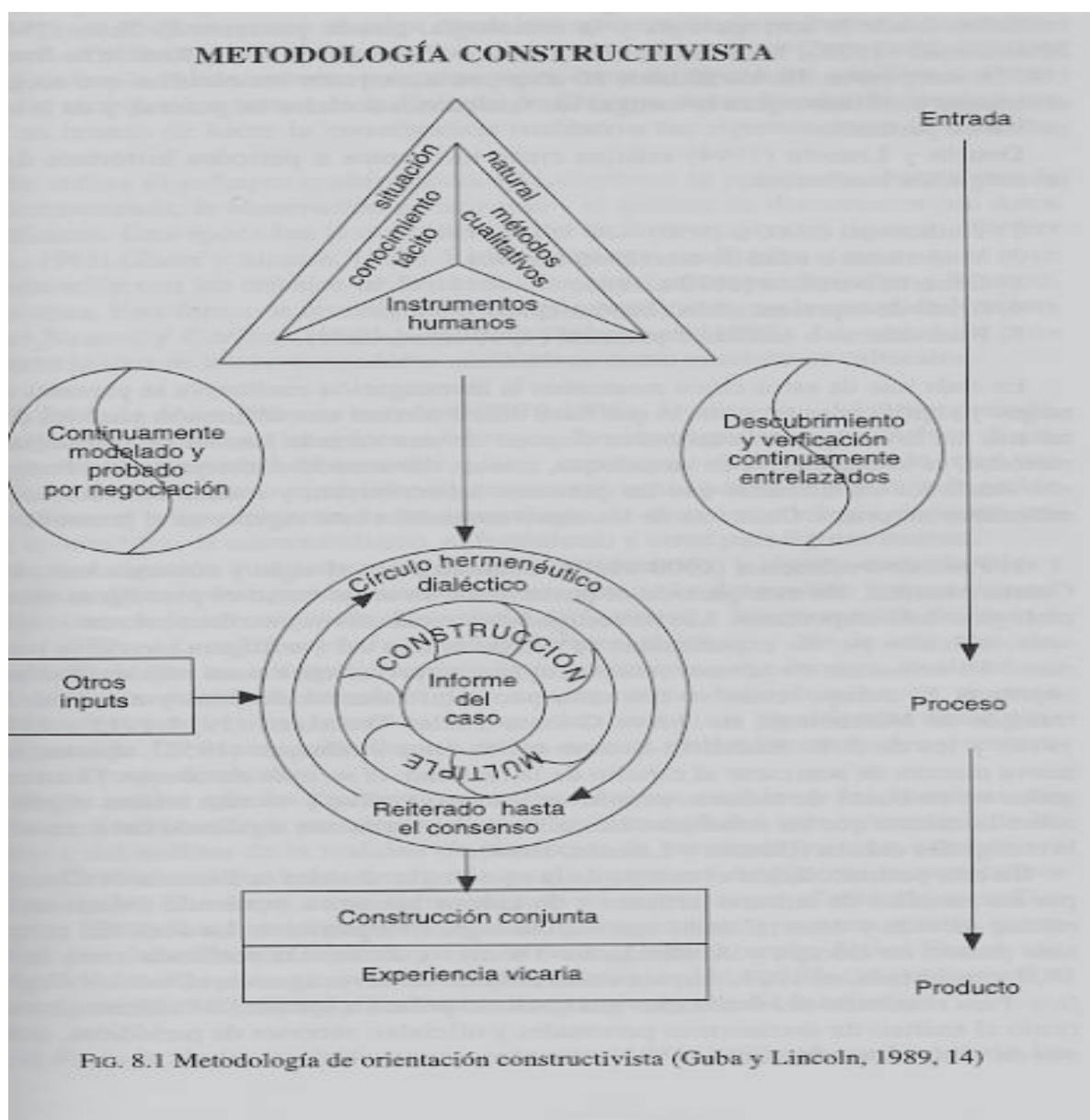
Des d'aquesta perspectiva, que ultrapassa Piaget - i els seus estadis evolutius - i Paulov - i el conductisme, basat en l'aprenentatge per imitació - Vygotsky. ens demostra les dimensions social i històrica del desenvolupament humà. La importància dels valors interioritzats del context que incideixen a l'aprenentatge i que són anteriors al desenvolupament afectiu i al potencial.

A partir del seu pensament, emergirà l'enfocament socio-cultural, a través de la integració de continguts culturals viscuts.

El constructivisme serà el nou paradigma que integrarà la teoria de l'activitat de Vygotsky, la teoria genètica de Piaget, la psicologia cultural de Cole, la de l'aprenentatge significatiu d'Ausubel, la dels esquemes d'Anderson i la de l'elaboració de Merrill.

La metodologia constructivista, segons Gubba i Lincoln, parteix de la situació natural amb el coneixement inicial, el treball amb els mètodes qualitius i els instruments humans, els quals es veuen per una banda continuament modelats i provats a través de la negociació, i per l'altra, enriquits pels descobriments i les

verificacions. Aquests processos porten a la construcció múltiple i reiterada fins al consens. El resultat seria la construcció conjunta a través de l'experiència. La base sobre la que es fonamenta el constructivisme és el treball i la praxi constant. En cap moment deixa l'adquisició de coneixement a l'acceptació teòrica.

L'enfocament metodològic que presenta el constructivisme, com ens indica Latorre,⁵ es que a través de paraules, accions i documents, se serveix de coneixement i veritat, creats, no descoberts per arribar a una visió holística, inductiva i idiogràfica.

Holística, per la necessària complementació entre la ciència formal i la tradició espiritual, que obre les portes a les llibertats de pensament i a la construcció d'una nova perspectiva filosòfica que ve a preservar els valors humans i rescatar tradicions sota una altra òptica.⁶

Inductiva, amb l'establiment de categories, patrons, interpretacions que es construeixen a partir de la informació obtinguda i no a partir de teories.

Idiogràfica, perquè s'orienta a comprendre i interpretar la singularitat dels fenòmens socials deixant les explicacions de lleis generals per les ciències nomotècniques

Com diu Edgar Morin,⁷ “ *Es necessari (arribar al) paradigma de la complexitat que al mateix temps disjunti, associï, que concebeixi els nivells d'emergència de la realitat sense reduir-los a unitats elementals i a lleis generals.* “

Una de les aportacions fonamentals del constructivisme als processos d'ensenyament - aprenentatge és la característica diferencial que conforma la psicologia, que hi és present a través dels estímuls creats pel subjecte amb els donats pel medi. A partir d'aquí, es tracta de la reconstrucció de les experiències personals.

---

⁵ Antonio LATORRE; Delio del RINCÓN; Justo ARNAL. *Bases metodológicas de la investigación científica*. Barcelona : Gràfiques 92, 1996

⁶ UNESCO : Declaració de Venècia de 7 / III / 1986

⁷ Edgar MORIN, *Tenir el cap clar*. Barcelona : Edicions La Campana, 2001. Obertures, 9

És per això, que per Novak⁸ es pot fer qualsevol operació mental sempre que hi hagi les referències prèvies oportunes – saber connectar el que s'aprèn amb el que se sap, “coneixement guiat” i mètodes heurístics -.

Per l'alumnat, les seves estructures mentals articulen, operen i guien a partir d'una nova trama de recepció, processos de selecció i interpretació d'una nova informació. Perceben coneixement a partir de la ciència com a constructe social i reconstrueixen aquests constructes a través de la mediació de la docència que acosta la lògica de l'alumnat a la lògica de la ciència a través de la transposició didàctica.

Han de ser conscients dels coneixements, ordenar-los i comunicar-los a la memòria significativa – constructes previs - passant per la motivació – de qüestions socials, urgents, conflictives que els ajudaran a l'acomodació d'aquest nou concepte.- i la repetició – seguint un nivell creixent de generalització, abstracció i conceptualització -

L'aplicació del constructivisme a la didàctica – ensenyament de la història és una qüestió clara, donat que la Ciència històrica i el constructivisme, constitueixen un cercle d'influència mútua.

Des de la ciència històrica es reclama una nova visió que estableix la història com un instrument de comprensió i crítica, no per inculcar nous ideals substitutius, sinó per ensenyar a fer servir ulls i cervell : examinar i jutjar de manera individual, escollir camí conscientment, en definitiva tenir una visió crítica de la societat.⁹

---

⁸ citat per Pilar BENEJAM “ Las aportaciones de la teoria sociocultural y constructivista” a Pilar BENEJAM.; Joan PAGÈS (coordinació). *Enseñar y aprender Ciencias Sociales, Geografía e Historia en la educación secundaria*. Barcelona : ICE Universitat de Barcelona, editorial Horsori, , 1997. Cuadernos de formación del profesorado, 6.

Totes aquestes premisses estableixen una connexió directa amb la perspectiva constructivista i la seva visió sobre els processos d'aprenentatge aplicats a les Ciències Socials. Demanen l'ús de metodologies que ens portin a un coneixement capaç de connectar el que se sap i el que s'ha après a través dels mètodes heurístics. Aquests, seguiran el procés del mètode històric que consisteix en la recerca i aplec de les fonts, documents, testimonis, que serveixen de base a la crítica històrica.

Un exemple de l'aplicació pràctica d'aquest nou enfoc d'ensenyament – aprenentatge de la història el trobem en el treball de Giulio Ghidotti¹⁰, de l'escola d'Ivo Mattozzi. El seu discurs sobre el procés de construcció del coneixement històric i la formació de les competències cognitiva, operativa i afectiva, és l'aplicació de la teoria fins ara exposada.

“ no es pot pretendre ensenyar història sobre l'acumulació de fets del passat. La història és un procés de construcció del coneixement. I caldrà treballar amb operacions cognitives que permetin entendre les informacions de la producció de la informació de les fonts, a través de :

- *l'organització temàtica*
- *l'organització espacial i temporal*
- *organització de canvis i permanències*
- *discriminació de fets*
- *problematització d'alguns aspectes*

---

⁹ Eduard H. CARR a Josep FONTANA. *La Historia*. Barcelona : Ed. Salvat 1973. Col·lecció Grandes Temas, 40. pàg. 8 - 19

¹⁰ G GHIDOTTI “ Per un curricolo delle operazioni cognitive.” a *Oltre la Solita storia* Associazione Clio'92 . Faenza : Ed. Polaris 2000.

- *explicació entesa com a hipòtesi de relació no evident entre els fets que són de diversa naturalesa. “*

1.2 Transposició didàctica i habilitats cognitives

El procés fonamental de la relació ensenyament – aprenentatge, es troba en la transposició didàctica. És a dir, el pas del coneixement científic o “saber savi” al saber capaç de ser ensenyat (Chevallard 1991; Benejam, 1998 ¹¹). Aquest pas es realitza mitjançant les transformacions del saber científic.

La transposició, treballa amb sabers establerts, i tot i tenint com a referent el coneixement científic, no participa en el debat epistemològic, sino que a través de la seva acció amb cada didàctica específica, opera una ruptura per construir el seu camp.

La transposició didàctica de la ciència històrica ha estat objecte d'atenció ja des del segle XIX, perquè en realitat, la clau de volta es troba en saber quina funció volem donar a la història i a partir d'aquí quina història volem ensenyar i com l'hem d'ensenyar. La preocupació en el món de l'ensenyament arrenca ja des del segle XIX : amb els moviments de renovació pedagògica i, més endavant, amb les actuacions de la que fou l' ILE – Institución Libre de Enseñanza – . I no en va. Perquè el gran perill ha estat sempre poder distingir entre coneixement històric i adoctrinament. El primer, ve a partir del treball científic, aplicant una metodologia d'investigació que permeti l'alumnat adquirir coneixement a partir de les fonts ; l'altre, es tracta només de

---

¹¹ Pilar BENEJAM. "La transposición didáctica: la integración del trabajo lingüístico en los procesos de enseñanza y aprendizaje" en *I Jornadas Estatales de Experiencias Educativas*. Barcelona : Ed. Praxis, 1998. Pp. 38-43

proporcionar una història ja feta, discursiva, on es donen unes veritats irrefutables que són acceptades sense qüestionar.

Actualment, sembla que es té clara la finalitat de la transposició didàctica en la ciència històrica, entesa com a procés d'ensenyament - aprenentatge en la construcció de coneixement. Es tracta d'aconseguir una formació cultural, a través d'un recorregut llarg i complex que no es redueix a nocions i conceptes. L'autèntica formació vol dir : nocions, conceptes i metaconceptes.

El llenguatge ajuda a construir coneixement afavorint les capacitats científiques del discurs científic i desenvolupant les capacitats cognitivo-lingüístiques a través de la construcció de significats : racionalitat, interpretació i possibilitat de canvi.

Desenvolupar les capacitats cognitivo-lingüístiques per la transposició didàctica en Ciències Socials, significa desenvolupar la capacitat de processar informació de manera comprensiva, justificar una interpretació i contrastar la pròpia justificació.

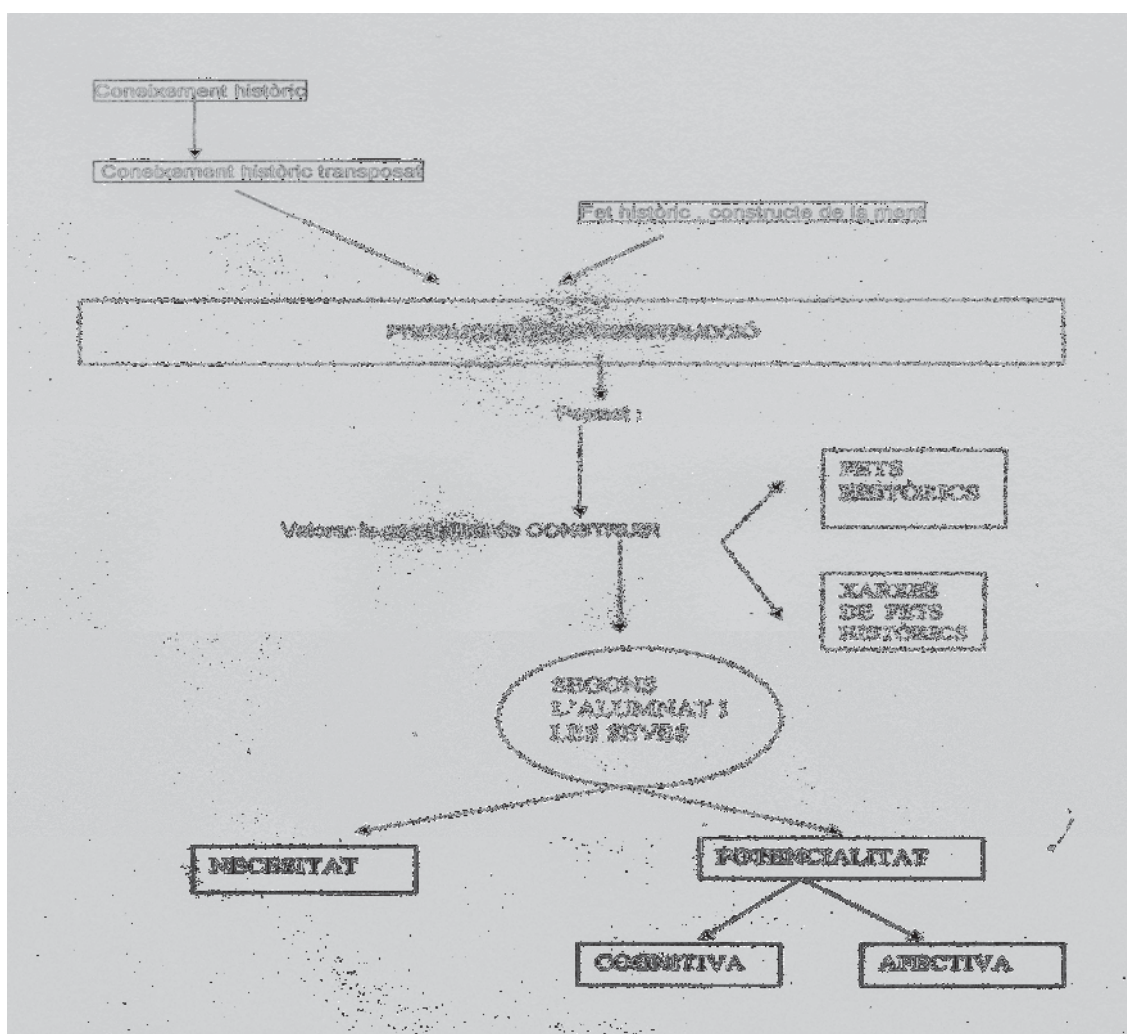
Per Ivo Mattozzi¹², a la seva "*Tesi sul la didáctica della storia*" presentada a la 2ª Asambleu Nacional de l'Associació Clío, a Bellaria, la ruptura que es produeix per la transposició didàctica amb criteris didàctics, cognitius i formatius és la base de la distinció que fa entre història experta i història escolar. La primera, identificada com a procés de construcció del coneixement històric i la circulació del producte entre persones cultes i professionals i la multiplicitat, quantitat i qualitat. La història escolar vindria definida com a sistema de coneixement de la història general, que es considera extern i inductiu a la història professional.

---

¹² Ivo MATTOZZI "*Tesi sul la didáctica della storia*" a *I quaderni di Clío'92* Bologna, 2000
Publicat per Clío nº 1 abril 2000

Mattozzi considera que el docent és l'únic amb capacitat per exposar i desenvolupar la mediació entre el saber expert i l'estudiant que s'està formant i té la competència de transformar el saber especialista en saber didàcticament preparat.

I per tal d'aconseguir-ho, el treball de la transposició consistirà en transformar el text expert en un de funcional – mitjançant l'operació didàctica – no només amb el llenguatge sinó amb exercitacions graduals que condueixen a un recorregut operatiu de l'aprenentatge. Aquest procés és comparable al de la persona que investiga amb història i construeix un coneixement a través de l'anàlisi i la interpretació de les fonts.

Font : Ivo Mattozzi. Elaboració personal

Situat en el pla de l'alumnat, condueix l'estudiant, a través de les operacions cognitives de la historiografia, a compilar operacions cognitives necessàries pel coneixement històric tot fent-li comprendre l'essència del text històric i que de manera autònoma reconegui l'estructura comunicativa i funcional; perquè construeixi desmuntant el text històric i reconeixent les operacions historiogràfiques utilitzades.

D'aquesta manera, s'impregna de l'essència del coneixement històric no limitant-se a la memorització, sovint parcial de fets, conceptes i interpretacions. Per tant, Mattozzi basa el seu model de mediació didàctica en tres punts :

- el manual no és el principal ni l'únic instrument
- l'aprenentatge es fonamenta en l'exercitació escrita i pràctica sobre els textos històrics
- simular una recerca històrica sobre els textos.

2. Les fonts primàries.

2.1 Definició i classificació, filosofia i opció

La gènesi d'aquesta tesi es troba en el treball sobre les fonts primàries d'arxiu. Aquestes queden incloses sota la denominació general de Fonts, també dites documents. Són tots aquells elements que ens serveixen per desentrellar els fets històrics. La matèria primera amb què treballa la història o la ciència social. Entenent com a document, des del punt de vista etimològic, la derivació del llatí *documentum* que significa ensenyament, model, prova, i al mateix temps *documentum* derivat de *docere*, ensenyar.

Sierra Bravo defineix per document :

*totes les realitzacions de l'obra humana, ja que representen indicis de la seva acció i ens revelen les idees, opinions, creences, formes d'actuar i de viure dels que les van crear.*¹³

Aquests elements però, tant si són materials com documentals, cal que siguin “interrogats” i contrastats correctament, si es vol aprofitar la informació que donen. Les tècniques i procediments ens donen les pautes que han de permetre'ns fer parlar les fonts. Diverses poden ser les classificacions dels documents. En una classificació inicial basada en l'origen de la informació que contenen, s'estableix la distinció entre primàries i secundàries.

Primàries, que donen una informació directa, no manipulada i no interpretada i han estat elaborades amb una finalitat pròpia, i no amb l'objectiu de servir per la recerca posterior, però ens aporten una informació cabdal, sense la qual no hauríem pogut interpretar el passat.

Secundàries, les que donen la interpretació dels fets que s'analitzen, parteixen de l'elaboració de dades obtingudes en fonts primàries i aporten el coneixement ja elaborat. El format seria un llibre d'història, una biografia, ... Un marc conceptual, unes interpretacions generals prèvies. L'anàlisi d'aquestes fonts i de la seva contrastació, permet establir la relació entre allò concret que s'estudia i el coneixement acceptat per la comunitat científica. Aquest diàleg és bàsic per donar significat a la pròpia recerca.

Atenent a la constitució material dels documents, que condiciona també la f

---

¹³ Restituto SIERRA BRAVO. *Técnicas de investigación social*. Madrid : Editorial Paraninfo, 1999

forma d'accés, la classificació inclou més ítems. Tal com proposa el professor de didàctica de les Ciències Socials, C.A. Trepà :

QUADRE I. Classificació de les fonts

MATERIALS DE ARQUEOLÒGICS	Escrit (de la vida d'altre) Medallari Monedes Guarniments (personals i col·lectius) Armes Estatues guerreres Eines laborals Conreccions (temples, cases i temples) Escultures Monedes Restes (de persones i animals) Fòssils Eines Monedes de lloc (proprietat)
ESCRITES	Autògrafs Signatures Cartes Còmics Còmics Documents jurídics (codi, llei, constitucions i constitucions) Testaments Els seus escrits Cartes Diaris personals Llibres de comptes Llibres d'història Novel·les Poemes Llegendes i altres Premsa Papers Cartes Inventaris Registres parroquials Altres
VISUALS	Fitxes Audiò Fotografies Cartes Pul·lèctric Vídeos Programes de televisió
ORALS	Entrevistes Llegendes recopilades oralment Programes de ràdio

Citat per Dolors Freixenet a La història de Catalunya i la seva didàctica. Dossiers Rosa Sensat, 61 Associació de Mestres Rosa Sensat. Barcelona, 2004, pàg. 19¹⁴

¹⁴ C-A. TREPAT CARBONELL. *Procedimientos en historia*. Barcelona: Graó, 1995

Aquesta definició, i seguint la classificació del quadre, permet captar informació a partir de diferents perspectives.

Els documents els podem classificar en materials i/ o arqueològics, escrits, visuals i orals.

Els materials són objectes físics, realitzacions tècniques i artístiques dels humans. Des de les pintures de Leonardo da Vinci a un morter neolític, els teixits, les màquines, o un gratacels poden ser considerats com a fonts materials.

Els escrits: des d'una constitució a cartes personals, passant per la premsa, la literatura, els documents oficials com lleis, les escriptures, contractes, sentències, o fins i tot una humil llista de la compra. S'inclouen també els documents numèrics o estadístics de tota mena: censos, comptabilitat, etc.

Els visuals, o d'imatge : dibuixos, cartells, programes d'actes diversos, reproduccions iconogràfiques, fotografia i cinema.

Els orals, relacionades amb el so i que, per tant, necessiten de la tecnologia que l'acompanya. Tota mena de gravacions personals o tècniques de so : música, veu humana.

La filosofia de treball d'aquesta tesi, ve animada pel convenciment ferm de la potencialitat didàctica de les fonts primàries. Potencialitat sovint no descoberta, oblidada o no reconeguda en el terreny de l'ensenyament. Les fonts primàries documentals són el teló de fons de tota la tesi, valorades a través de la importància que poden tenir totes i cada una d'aquestes diverses tipologies en el camp de la investigació històrica i molt especialment des del terreny de la didàctica, emfatitzant l'aplicació d'aquesta metodologia a l'estudi i la descoberta històrica que en pot fer l' alumnat que treballi directament amb les fonts i/o amb materials didàctics sorgits

d'aquestes fonts. D'aquesta filosofia se'n genera l'opció de treball a partir de les fonts primàries documentals d'arxiu, és a dir basar el treball en els documents escrits, d'imatge i de so que es troben als Arxius. De procedència i suports diversos, segons el moment de la seva creació. Pels continguts i per tant, la tipologia del document, tenint en compte autoria, motivació i finalitat. L' enfoc ha valorat tant la documentació generada a l'àmbit privat com en públic - per una persona particular, o una família o una institució.

QUADRE 2. TIPUS DE FONTS segons procedència		
2.1	DOCUMENTACIÓ PÚBLICA o OFICIAL	Generada o adreçada a una institució de govern amb finalitats de control o d'organització
2.1	DOCUMENTACIÓ PRIVADA personal, patrimonial o empresarial	Generada per una persona o família, per les activitats personals o econòmiques.

Font : elaboració pròpia

Pel suport, segons la tecnologia imperant en el moment de la seva creació : des d'un pergamí a un disquet, passant pel paper – el tipus de documents és molt divers i variat.

Han interessat tota mena de documents, donat que cada tipologia de document ens aporta diferents tipus d'informació, matisos, enfocaments. La combinació d'ells en una recerca enriqueix qualitativament la investigació .

Per poder comprendre l'abast i les possibilitats de les fonts primàries, he elaborat un quadre resum, amb finalitats d'ús didàctic, que classifica i relaciona el tipus de documentació amb les persones que l'han produïda i quin és el document concret que s'ha generat. He tingut en compte per aquesta classificació els dos grans grups creats al quadre anterior, és a dir diferenciant Documentació pública i Documentació privada.

DOCUMENTACIÓ PÚBLICA O OFICIAL		
- relació entre tipologia, autoria i tipus de document resultant -		
Tipus de fonts	Produïdes o rebudes per :	Tipus de documents
NOTARIALS	Notari	Testaments, compra-venda,
LEGISLATIVES	Organismes de govern	Lleis, Disposicions
ADMINISTRATIVES	Organismes de l'Administració locals i generals : Ajuntaments, Govern	Expedients, actes de govern, plens municipals
FISCALS	Organismes de l'administració: pagaments	Impostos, cadastres, amillament, contribucions
JURÍDIQUES	Organismes relacionats amb l'administració de justícia	Denúncies, expedients de judicis, sentències
BENEFICÈNCIA	Organismes relacionats amb l'ajuda als més desvalguts	Actes, factures, programes d'actuació.
SANITAT	Actuacions des de l'Administració local. Hospitals.	Actes, registres, campanyes de prevenció
INSTRUCCIÓ PÚBLICA. Ensenyament	Organismes locals o generals	Programes d'estudis, inventaris, relacions de qualificacions...
ESTADÍSTIQUES	Organismes locals o generals per tenir catalogats els ciutadans	Registres de natalitat, nupcialitat i mortalitat. Padrons – iniciats el 1856 . censos. Quintes. Expedients.

a. DOCUMENTACIÓ Privada – relació entre tipologia, autoria i tipus de document resultant		
Tipus de fonts	Produïdes per	Tipus de documents
personals	Persones particulars	Cartes, memòries, documents personals
Patrimonials o mercantils	Personals o familiars, relacionades amb els béns o l'activitat econòmica	Dietaris, registres, inventaris, albarans, factures, rebuts, comptabilitats ...

FONT : elaboració pròpia

2.2 Valor patrimonial.

El terme patrimoni ha estat definit per diversos autors¹⁵ com a :

“resta material i immaterial de l'obra humana i tota resta combinada d'home i Natura”
o *“ llegat de les civilitzacions de la humanitat a l'home d'avui “* o *“que el veritable patrimoni cultural és el coneixement “.*

La definició més global la podríem trobar en la que expressa que *“ patrimoni és un concepte obert i en construcció, pont que lliga l'herència històrica i els valors estètics, artístics i tecnològics que tipifiquen les societats”*¹⁶

Quina relació tenen les fonts primàries documentals recollides o no als arxius, i quin és el seu valor des del punt de vista patrimonial ? Les fonts primàries documentals constitueixen una part del patrimoni de la societat pel fet de ser herència del passat, i resta material de l'obra humana. I la seva vàlua és doble : com a herència

---

¹⁵ Per a les definicions sobre patrimoni s'han utilitzat les conceptualitzacions expressades al XIV Simposium de Didàctica de las Ciencias Sociales, “ El patrimonio y la didáctica de las Ciencias Sociales” organitzat per l'Asociación Universitaria de Profesores de Didáctica de las Ciencias Sociales, celebrat a Cuenca, al 2003

¹⁶ FX HERNÁNDEZ, *El patrimonio como recurso en la enseñanza de las Ciencias Sociales*. Cuenca : Universidad de Castilla – La Mancha / Asociación de Profesores de Didáctica de las Ciencias Sociales, 2003

del passat, i per la seva aplicació en el camp de l'ensenyament-aprenentatge.

Seguint la definició de José Miguel Martínez López¹⁷, el valor patrimonial de les fonts primàries, en tant que documents i herència del passat, són un referent ineludible per l'estudi de les societats que ens han precedit i per tant, el seu ús – entenent doncs l'ús dels arxius – és “ *un recurs didàctic, procés ric en si mateix a l'iniciar a l'alumnat en els mètodes d'investigació propis de les Ciències Socials i en particular de la història*”. Entenent com a patrimoni qualsevol resta material i immaterial de l'obra humana i tota traça combinada de persones i natura.

3. Didàctica de la Història amb fonts primàries documentals

3.1 Models

La didàctica amb fonts primàries és només petita parcel·la del que és la didàctica general de la història; és a dir el procés pel qual transferim el saber científic en saber escolar. La història com a ciència passa a ser història ensenyada. Per tant, participaria de les reflexions anteriors i des de les dues vessants : ciència i praxis – que desenvoluparan tots els aspectes referits a l'ensenyament i l'aprenentatge de la història.

La reflexió entorn de la didàctica de les fonts primàries i per extensió de la història, porta a alguns especialistes com Mattozzi a reivindicar el camp de la didàctica com un tema de recerca que no tingui res a envejar a la recerca disciplinària habitual, com la història, la historiografia, la sociologia, l'antropologia, l'etnologia, la filosofia.

---

¹⁷ J. M. MARTÍNEZ LÓPEZ. *El patrimonio como recurso en la enseñanza de las Ciencias Sociales*. Cuenca : Universidad de Castilla – La Mancha / Asociación de Profesores de Didáctica de las Ciencias Sociales, 2003. pàg. 476-477

“Si el reconeixement del rol formatiu de l'escola és condivisible, llavors el problema de la història com a forma de coneixement difús en la societat no és tant el problema del progrés que pot fer la recerca acadèmica; a partir d'aquest problema es poden donar solucions al nus de l'ensenyament i de l'aprenentatge de la història, amb l'objectiu de formar persones que tinguin una capacitat de pensament històric per utilitzar-lo en la comprensió del món. Aquesta és la meva aposta. “

El treball amb fons d'arxiu és una eina important perquè permet fer present la història local – en el nostre cas de Catalunya – del poble o de la comarca en els currículums i és alhora element imprescindible per tal d'innovar i millorar la didàctica de la història. Dit d'una altra manera, és una eina que pot oferir models didàctics per treballar amb fonts primàries documentals.

Diverses són les raons que fan recomanable aquesta presència : pedagògiques, de la psicologia de l'aprenentatge, sociològiques i d'epistemologia històrica.

Les raons pedagògiques vinculades al paradigma crític són de caràcter socio-afectiu : reclamen el compromís i l'acció i l'àmbit local és el més adient per cercar solucions als problemes i aplicar-los. Segons Gemma Tribó¹⁸ el treball a l'arxiu pot servir per la recuperació de la memòria estroncada. Per Suzanne Citron la memòria trencada esborra el nexa entre passat i futur.

---

¹⁸ Gemma TRIBÓ “Arxius, fonts i didàctica de la Història a Catalunya” a *Balma, Didàctica de les Ciències Socials, Geografia i Història*. n 2 Editorial Graó. Barcelona : octubre 1995.

La psicologia de l'aprenentatge dóna raons per estimular treballs de recerca amb fonts que ajudin a desenvolupar i consolidar habilitats cognitives superiors.

És Piaget qui explica el desenvolupament cognitiu en funció de la seqüència dels estadis evolutius, en una minusvaloració del component cultural i social. Aquesta visió excessivament genetista i determinista ha estat superada per la pedagogia constructivista i l'aprenentatge significatiu. Aquests dos corrents són els que s'han consolidat com a models pedagògics moderns i s'han vinculat directament a la LOGSE.¹⁹

Les raons sociològiques fan recomanable el coneixement de la pròpia societat per poder ajudar als nois i noies a poder actuar de manera responsable en el futur.

Des de l'epistemologia històrica i a partir de la revisió crítica de la Història Total s'entén el coneixement històric com a síntesi integradora dels diversos coneixements socials – mentalitats, demografia, economia, poder polític -.

Com tota reflexió científica, l'ensenyament de la història no pot quedar-se en la repetició de les tesis acceptades per una majoria, necessita del treball d'investigació, de descoberta i reflexió a través de les fonts, necessita de l'arxiu com a laboratori per aprendre.

Com acostar les fonts primàries a l'alumnat i poder-les fer útils a la creació de coneixement ? Com portar l'Arxiu a l'aula ? A través de didàctiques específiques sobre fonts, de les quals en tenim experiències diverses i molt particulars.

---

¹⁹ Per aprofundir en la teoria ausubeliana sobre l'aprenentatge significatiu veure: David Paul AUSUBEL.. *Psicologia educativa : Un punto de vista cognitivo*. México: Trillas, 1996
Així mateix es clarifiquen els conceptes bàsics de la nova pedagogia en César COLL ; Isabel SOLÉ. "Aprendizaje significativo y ayuda pedagógica", en Cuadernos de Pedagogía, núm 168, Barcelona 1989.

Són diversos els teòrics que han treballat aquest aspecte. El primer aspecte que cal aclarir, és la distinció entre el que seria difusió i didàctica. Aquesta, tot i ser formulada, no ha passat a la pràctica a l'àmbit dels arxius.²⁰ Ivo Mattozzi reflexiona aquesta distinció a nivell de quatre àmbits : els objectius, les activitats o instruments, els resultats i l'avaluació.

La diferència bàsica entre difusió i didàctica és la que Mattozzi adjectiva la primera, la difusió, com a gaudi, indeterminació, sense objectiu d'aprenentatge concret que es pugui avaluar. En canvi, en el cas de la didàctica, tot el procés estaria encaminat a la construcció, formació i seguiment en un procés d'aprenentatge. A la reflexió de Mattozzi es podria afegir l' apartat del grup receptor de l'activitat. La de difusió, podria dirigir-se a qualsevol persona, mentre que la de didàctica estaria pensada per un grup que seguís algun tipus d'ensenyament planificat amb expectativa de resultats per aplicar a un currículum concret.

---

²⁰ Com ja veurem a l'anàlisi de les observacions i registres fets al treball de camp, la distinció entre difusió i didàctica o difusió i Servei educatiu d'un arxiu, no està clara - en general al nostre país, el sector Arxius -

	difusió		didàctica	
Objectius	Indeterminats	Transmissió coneixements	determinats	Construcció de coneixements
		Valoració significat		Formació del pensament estètic històric artístic, científic i etnològic
		Gaudir-ne		Construcció del significat de patrimoni
				Gaudi raonat
Activitats / instruments	Itineraris de plaer – turístics – Discurs oral / escrit Posició passiva del públic		Itineraris d'aprenentatge Ús de materials estructurats Operacions cognitives i d'operativitat	
Resultats	Coneixement afegit i parcel·lat		Coneixements sistèmics Models de construcció de coneixement Competències transferibles	
avaluació	No estan previstos		Processos avaluatius múltiples	

IVO MATTOZZI Comparativa conceptes :difusió i didàctica. Simposium Cuenca 2003

F.X Hernández fa una crítica d'aquest model argumentant que les propostes de Mattozzi són més científiques en la part de didàctica que en la de la difusió; afegeix que la seva validesa depèn del reconeixement epistemològic internacional i de la comunitat científica , que fins ara no té.

Altres autors passen del plànol més reflexiu al de l'activitat a través de la planificació del treball amb fonts d'arxiu.

Scipione Guarracino ²¹, en el Congrés de Caltanissetta de 1986, proposa l'ús de les fonts en el seu model de "archivio simulatto", exposa tres tipus de treball :

1. el dossier didàctic tancat amb fonts editades. Com un petit treball de recerca.
2. la documentació seleccionada i sobreabundant, entre arxiver i ensenyant per portar a l'alumnat a un carreró sense sortida (*vicoli chiedi*)
3. observació de documents

Brusa²², proposa models de procediment i d'unitats basats en fonts serials d'arxius parroquials i escolars: el document tractat ha d'estar entorn al coneixement de l'alumnat.

Davant d'aquests models, Mattozzi estaria d'acord amb el que tenen d'integrador i de disseny de possible experiència en l'ús de les fonts, però hi troba a faltar el tema relatiu al procediment de la recerca, de l'activitat de treball, de l'estructura del paquet i la unitat pseudo-arxiu, al rol assignat a l'ensenyant i a l'arxiver. La proposta de Mattozzi en el camp de la didàctica amb fonts d'arxiu té la seva concreció en el *laboratorio d'archivio*.²³ En aquest model de treball, l'aplicació didàctica de les fonts passa per quatre estadis : des de l'anàlisi per tal valorar-les a nivell didàctic, passant al

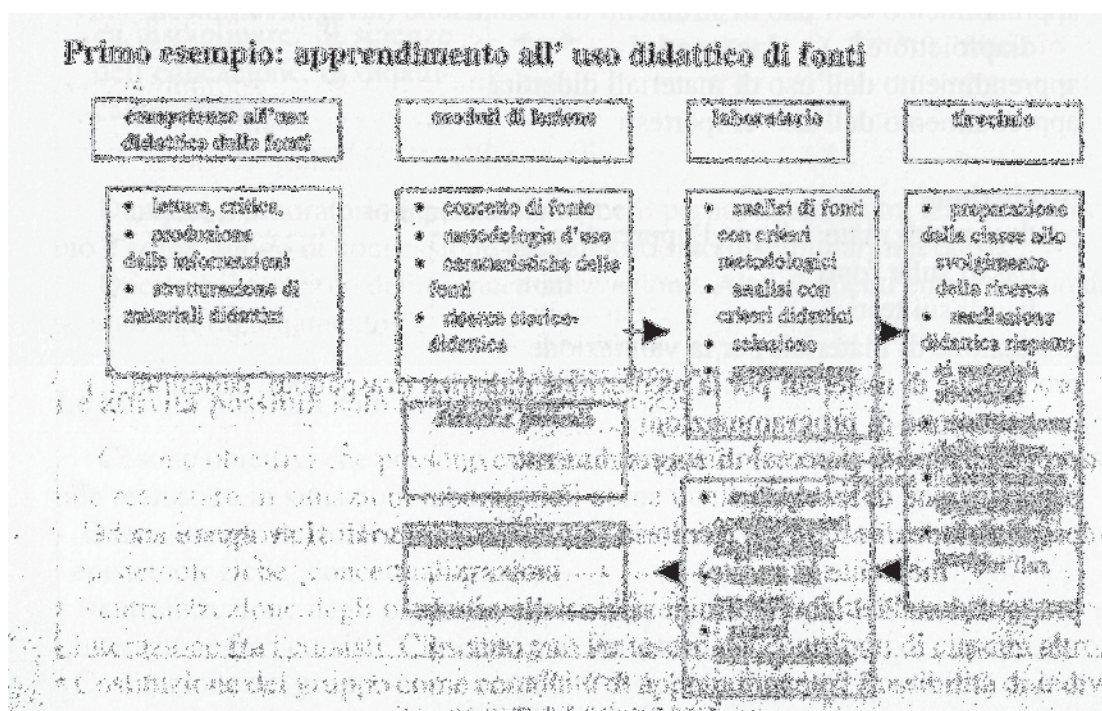
---

²¹ Citat per Ivo MATTOZZI a *Archivio e insegnamento della storia in Italia* . Ponència dictada en el marc de les 1eres Jornades Ensenyament-Arxius " Didàctica amb fonts d'arxius, organitzades per Arxididàctica / (ICE de la UB) Institut de Ciències de l'Educació de la Universitat de Barcelona. Setembre 2002

²² idem anterior

²³ El laboratorio d'archivio és una proposta que té la seva realització pràctica en diversos arxius de la regió de l'Emilia-Romagna i del Véneto. El cas concret queda reflectit al capítol dedicat a la descripció d'experiències concretes.

mòdul de lliçó, l'anàlisi amb criteris metodològics i didàctics fins arribar a l'aplicació concreta per a l'aprenentatge.

Ivo MATTOZZI. Sul Laboratorio di didattica della storia nei corsi di formazione professionale degli insegnanti. ²⁴

²⁴ MATTOZZI, Ivo. "Sul laboratorio di didattica della storia nei corsi di formazione professionale degli insegnanti" Quaderni di Clio'92, nº 3 març 2002. Laboratorio per la storia. Rivista dell'Associazione Clio'92. Gruppi di ricerca sull'insegnamento della storia. Articolo è già apparso in Atti del Convegno Nazionale di Macerata 16-18 ottobre 1997 pp. 153-162

Antonia Fernández Valencia ²⁵ recomana les fonts com a utilitzables per treballar conceptes, procediments i metodologia, a través del procés generalitzat de visita inicial, selecció, transcripció, treball amb reproduccions del document – canvis en el llenguatge escrit. Els objectius que proposa són : construcció de la història pel treball de l'autonomia intel·lectual, el treball amb els processos empàtics i l'establiment de comparacions : canvis i permanències.

La consecució d'aquests objectius caldria aconseguir-la mitjançant l'aplicació de la metodologia històrica, que ens permet prendre consciència del passat com a transmissor de coneixements i tenir consciència de la preocupació de les societats humanes. I, treballant documents recents – familiars- s'estableix la construcció del coneixement històric que porta a la consciència de que la veritat no és absoluta ni acabada. Aquest idea reforça una actitud intel·lectual vital.

Steffano Bucciarelli²⁶, reflexiona també sobre l'ús didàctic de les fonts, a través de la seva teoria de les fonts històriques. Estableix que la importància de les fonts ve donada per factors relatius a la motivació de l'alumnat pel qual l'aproximació directa a les fonts introdueix estímuls respecte la uniformitat del manual. Afegeix que l'ús de la font resulta clau insubstituïble d'accés al procediment de la historiografia.

---

²⁵ Antonia FERNÁNDEZ VALENCIA, profesora de la Universitat Complutense de Madrid, “ Uso didáctico del legado histórico conservado en los archivos” a Actes del SIMPOSIUM DE DIDÀCTICA DE LAS CIENCIAS SOCIALES. *El patrimonio y la didáctica de las Ciencias Sociales*. Cuenca : Universidad de Castilla – La Mancha / Asociación de Profesores de Didáctica de las Ciencias Sociales, 2003. pàg. 555 i següents.

²⁶ Stefano BUCCIARELLI “ Per un ús didàctic de les fonts. Per una teoria de les fonts històriques” a Umberto BALDOCHI ; Stefano BUCCIARELLI ; Stefano SODI *Insegnare storia. Riflessioni a margine di un'esperienza di formazione* . Pisa : Editiozi Ets, 2002

Es tracta de restituir el document al context que l'ha produït; serà natural preguntar per l'autor, objectiu, funcions i com ha pervingut i en quina forma. Preguntar: per què? en quin àmbit de recerca esdevé? ¿quina demanda li ha estat feta? ¿quines conclusions o interpretacions dóna suport ...? El document garanteix concreció en la integració informativa, mentre que la informació donada a través del manual o llibre de text d'un curs general privilegia només la vessant de l'abstracció .

El treball amb les fonts reforça l'eficàcia en la construcció del concepte. En tipologies relacionades amb documents programàtics i fonamentals, - una declaració de drets, per exemple - l'estudi ens porta necessàriament al treball analític amb elements constitutius – lèxicals, filosòfics, mitogràfics – a fi de focalitzar el pes històric i la validesa cultural.

També permet que un important pòsit es consolidi amb la pràctica d'una recerca de camp. Aquesta metodologia porta a l'alumnat a una situació didàctica molt similar a la veritable recerca científica.

Bucciarelli, estableix una classificació de documents basada en l'ús didàctic, independent de la ciència arxivística, en un procés de treball que se situa en dos moments : la recerca i la interpretació.

Stefano Bucciarelli

TIPOLOGIA DE DOCUMENTS	UNICS	el text d'un tractat, d'una crònica, d'una pàgina
	GLOBALS	informa el quadre d'un fenòmen social, total : una enquesta agrària, etc
	TIPICS	representen una situació difusa que són exemples d'una certa categoria; un contracte, la investidura feudal, un inventari, una recepta
	SERIALS	series de preus, demogràfics
PROCESSOS	INTERROGANT LES FONTS	INTERPRETACIÓ
	adquirir informació de la font, distingir dades	Reconèixer el tipus de qüestió que la font pot ajudar a resoldre – per quin problema cal utilitzar-la –
	compilar inferències, decodificar la font en el seu aspecte connotatiu. Què diu el document més enllà dels seu contingut explícit	Per contextualitzar. Recopilar la informació continguda a la font, que ja és coneguda, amb la d'una altra font, encara que sigui manualística.
	Analitzar els aspectes formals com a font d'informació – in primis, el còdig lingüístic, el lèxic	Expresar judicis sobre l'atendibilitat i el valor d'una font referint-se a la circumstància en que ha estat produïda : – per quin objectiu s'ha produït? de qui ? que comporta en la valoració? sembla una font creïble? entre quins límits?
		Fiabilitat : Comentar la utilitat de mostrar la validesa d'una font per la recerca

Per últim, AUDIGIER treballa amb documents en el que anomena “models d'intervenció didàctica”²⁷

AUDIGIER. Didàctica de les fonts primàries	
1. model inductiu	Es va del particular al general. La font serveix per descriure la situació. Valor d'exemple. preguntant a la font per veure que el fet que estudien és fàcilment generalitzable
2. model inductiu generalitzador	Es basa en la comparació de fonts i combinació i confrontació d'informacions. Pluralitat d'exemples.
3. model conceptualitzador	A partir de conceptes construïts buscar una font que ajudi a aplicar-ho a realitats concretes. Del general al particular.
4. model productor d'hipòtesis	A partir de la relació entre les diverses fonts i els conceptes els permet construir hipòtesis. Utilitzar les fonts per portar als alumnes a saber produir preguntes. Forma part del model 2.

²⁷ Joan PAGÈS ; Antoni SANTISTEBAN "Elements per a un ensenyament renovat de les Ciències Socials. Procediments amb fonts primàries i aprenentatge de la Història" a *1 Jornades de didàctica de les Ciències Naturals i socials al Baix Llobregat*. Barcelona : Consell Comarcal del Baix Llobregat / Centre d'Estudis comarcals del Baix Llobregat / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1994 pàgs. 109 i ss

Els models exposats utilitzen com a fonament del treball didàctic les fonts documentals. Tots tracten la tipologia i l'ús, però hi donen èmfasis diferents. Alguns donen més importància a la tria des del punt de vista del propi document, i en fan una classificació més propera a la tipologia que es faria des de l'arxiu : Guarracino, amb la proposta de l'archivio simulatto ; Bucciarelli, que refusa de pla el llibre de text ; o com Brusa, qui proposa el treball amb fonts serials d'arxius parroquials i escolars per la proximitat de l'alumnat a aquests materials.

En aquest mateix pla entronecaria la prioritització que d'altres fan en els aspectes didàctics i la necessitat de treballar a través de la motivació que suposa el document per l'alumnat. Per això es parla de procesos empàtics amb documents recents – Fernández Valencia – o d'aproximació directa - Bucciarelli – o de la necessitat d'analitzar-lo per valorar si és competent per l'ús didàctic – Mattozzi – .

Pel que fa als objectius del treball amb fonts primàries documentals, la coincidència en arribar a models de recerca és total : Bucciarelli parla de construcció de conceptes, Fernández Valencia de construcció històrica, Mattozzi de recerca històrico-didàctica.

El procés metodològic més estructurat el presenta Fernández Valencia explicitant els apartats de selecció, transcripció i reproducció. Altres autors només esmenten alguns d'aquests apartats - Mattozzi esmenta la selecció i estructuració; Guarracino parla de selecció abundant de documentació i de dossier didàctic tancat amb fonts editades.

Audigier es desmarca de l'esquema general i no parla de tipologia de fonts per se, sinó per la seva aplicació directa. Els quatre aspectes que presenta són 4 models d'aplicació pràctica. Esdevenen solucions a la diversitat real en : grups classe,

infraestructures, models organitzatius de centre - sempre condicionats per horaris i currículums - i possibilitats de treball tan a l'arxiu com a l'aula. Amb aquesta proposta Audigier permet treballar des del l'estructura més simple al model més complex.

Un dels objectius proposats per aquesta recerca és el fet de presentar diversos models de treball amb fonts documentals. Es tracta de posar sobre la taula les diverses reflexions que s'han fet a l'entorn del tema. Personalment, crec que totes tenen la seva validesa : des de posicions més estructurades o metodològiques fins a les més pràctiques, fonamentades en l'experiència o els aspectes més intuitius i empàtics. No hi ha un model únic, i si una resposta al moment i situació que la docència viu amb un grup classe, el qual, no hem d'oblidar-ho és l'element dinàmic per se.

3.2 Currículum escolar i fonts primàries documentals

Per tal d'enriquir la reflexió a la creació de la didàctica específica, cal abans una anàlisi de la varietat de fonts documentals i de les diferències d'ordenació entre elles - i dels temes que es poden tractar - economia, demografia, temes de política i govern, qüestions judicials, vida cultural i social, urbanisme, patrimoni arquitectònic, temes d'art - així com també els períodes cronològics dels quals es pot disposar i si cal consultar l'arxiu històric en cas de voler treballar temes del passat o de "l'arxiu viu" o administratiu, per copsar la realitat més propera.

Exemple d'aplicació de les fonts primàries documentals de l'Arxiu Històric de Sant Feliu de Guíxols a temes del currículum de la Ciències Socials a l'Educació Secundària.

Tipologia de les fonts primàries	Temes del currículum de Ciències Socials relacionables amb les fonts
Administració municipal 1398 Censals Consums	Economia
Quintes 1731 Papers militars s. XVII i XIX	Organització en situacions de conflicte Resistència a les lleves Guerraes carlines
Registre civil 1836-1870 Estadística s. XVIII	Demografia Dades estadístiques : vivenda, edat, ofici, situació civil
Allotjaments, bagatges i passaports 1649	Demografia. Temes d'emigració
Papers judicials 1369	Sistema judicial. Transició de l'Antic Règim a l'Estat liberal.
Beneficència i assistència social 1370	Evolució de l'Antic Règim en temes de protecció social al drets a l'assistència com a ciutadans d'un estat democràtic i de dret.

➤ **El currículum de les Ciències Socials a Primària .**

Definida l'àrea com a **Àrea de Coneixement del Medi. Medi social i cultural**, les Ciències Socials a Primària presenten un seguit de Continguts de Fets, Conceptes i Sistemes Conceptuals que faciliten el treball amb fonts primàries:

Al Cicle inicial	Al Cicle Mitjà	Al Cicle Superior
La pròpia identitat	El medi físic. Paisatges i sistemes humans	El medi físic. Paisatges i sistemes humans
El medi econòmic i social	El medi econòmic i social	El medi econòmic i social
El medi polític i cultural	El medi polític i cultural.	El medi polític i cultural
	El medi històric	El medi històric

A més, apareixen també ressenyats tres epígrafs que es repeteixen durant tota la Primària, si bé que considerats en apartats diversos - Continguts de procediment, de fets i conceptes i d'actituds -.

Tres conceptes que es mostren com a objecte de treball tant als Cicle Inicial (CI) Mitjà (CM) o superior (CS), ens remeten al treball a partir de les fonts primàries. Aquest són : Consciència temporal i temps històric; Construcció de la pròpia identitat i Defensa de la identitat, el medi ambient i el patrimoni cultural. L'enfocament del treball, és diferent a partir de Procediments (Proc.), fets o sistemes conceptuals (Fets) i per últim, amb les Actituds (Act).

CONCEPTES	C. I.	C. M.	C.S
Consciència temporal i temps històric	Proc.	Proc.	Proc.
Construcció de la pròpia identitat	Fets	Act.	Act.
Defensa de la identitat, el medi ambient i el patrimoni cultural	Act.	Act.	Act.

Aquesta derivació cap al treball amb fonts primàries es porta a terme a través de procediments que explicita la normativa. És molt clara al respecte quan indica quins poden ser aquests processos ensenyament – aprenentatge. Textualment diu :

- *Identificació de **fonts** d'informació bàsiques* ⁻²⁸
- *Reconstrucció de la **història de la pròpia persona, família, barri, a partir de documents i evidències.***
- *Utilització de **fonts senzilles d'informació directa** o indirecta : observació, consulta de **documents**, testimonis de persones ....*²⁹
- *Ús de **tècniques de registre** per a la obtenció de la informació.*
- *Identificació de **nocions temporals** : simultaneïtat, successió, durada ...* ³⁰

²⁸ GENERALITAT DE CATALUNYA. DEPARTAMENT D'ENSENYAMENT. *Currículum Educació Primària. Cicle Inicial.* Barcelona : Departament d'ensenyament, pàg. 102. No hi ha consignat l'any de publicació

²⁹ GENERALITAT DE CATALUNYA. DEPARTAMENT D'ENSENYAMENT *Currículum Educació Primària. Cicle Mitjà.* Barcelona : Departament d'Ensenyament, Pàg. 113

➤ ***El currículum de les Ciències Socials a la Secundària***

En la redacció del Disseny Curricular³¹ de l'ESO, referències al treball amb font primàries :

- *Confeccionar dossiers sobre la **història personal** de la família, barri, localitat, etc. emprant **documents orals, escrits** o materials.*
- *Localitzar, recollir, arxivar i utilitzar **documents històrics** a partir de fonts **d'informació directes** o indirectes per informar-se sobre un determinat aspecte històric.*
- *Reconstruir un fet històric partint de la **interpretació de documents**, establir l'autenticitat d'aquests i el grau de subjectivitat o interessos de l'autor en algunes fonts d'informació referides al fet o situació.*
- *Col·laborar en la **recuperació o defensa de tot tipus de document**, monument, etc. històric, ajudant en la tasca de museus i **arxius locals**.*
- *Recopilar **informacions estadístiques** d'institucions públiques o privades*
- *Comentar **textos històrics**, geogràfics , **periodístics**, tenint en compte l'autor i el seu temps , delimitant les idees essencials relacionant-les entre si i formulant-les.*

---

³⁰GENERALITAT DE CATALUNYA. DEPARTAMENT D'ENSENYAMENT *Currículum Educació Primària. Cicle Superior*. Barcelona : Departament d'ensenyament, Pàg. 125

³¹ GENERALITAT DE CATALUNYA. *Disseny Curricular. Ensenyament Secundari Obligatori*. Departament d'Ensenyament, 1989. pàgs. 63-64

Al disseny curricular de Batxillerat, en la matèria d' HISTÒRIA, trobem referències als procediments en els termes següents :

- *Utilització de **fonts primàries** i secundàries siguin **textuals, orals, documentals, gràfiques o numèriques** per a l'obtenció de la informació de naturalesa històrica. -*
- *Formulació i plantejament de preguntes o **d'hipòtesis***
- *Processament d'informació històrica*
- *Interpretació de **fonts textuals** de naturalesa històrica³²*

I al currículum d'Història de Catalunya, apareix específicament el tema del treball als arxius :

- *Utilització de tècniques d'observació directa (visites a museus, monuments, **arxius**, treballs de camp) i indirecta (diapositives, vídeos) per l'obtenció d'informació de naturalesa històrica.*
- *Elaboració i expressió de conceptualitzacions, generalitzacions, explicacions i conclusions sobre fets de naturalesa històrica mitjançant alguns dels **registres textuals, orals, cartogràfics, audiovisuals o informàtics.**³³*

---

³² GENERALITAT DE CATALUNYA. *Disseny curricular Batxillerat. Història.* Pàg. 49

³³ GENERALITAT DE CATALUNYA. *Disseny curricular Batxillerat Història de Catalunya.* Pàg.

Pel que fa a la matèria d'Història Contemporània, es repeteix amb una certa variant la de la matèria HISTÒRIA

➤ *Utilització de **fonts primàries** i secundàries siguin **textuals, orals, documentals, gràfiques, cartogràfiques, informàtiques o numèriques** per a l'obtenció de la informació de naturalesa històrica, com la lectura de textos, la interpretació de gràfics³⁴.*

Cal fer esment del Treball de Recerca de Batxillerat. En la realització d'aquest treball, es mostra una contradicció: és l'únic sobre el qual la normativa no especifica la utilització de fonts primàries ni el treball a l'Arxiu, i, per contra, és per la realització d'aquest treball que l'alumnat de Batxillerat visita l'Arxiu. :

*Al llarg del Batxillerat, els alumnes han de desenvolupar la capacitat de recerca (...) han de realitzar (...) **un treball de recerca** al seu abast, al qual s'assignaran 2 crèdits. (...) Cal doncs assegurar-se que es compleixen les condicions següents : (...) **Referència a les fonts d'informació** (bibliografia, **centres de documentació, etc.**) ³⁵*

---

³⁴ GENERALITAT DE CATALUNYA. *Disseny curricular Batxillerat. Història del Món Contemporani*, Pàg. 251

³⁵ GENERALITAT DE CATALUNYA. Actes i disposicions del Departament d'Ensenyament. n° 568

3.3 El marc legal. Arxius i educació

La normativa d'ensenyament en els seus dissenys curriculars,³⁶ posa especial èmfasi en la necessitat del treball amb fonts primàries. Aquesta idea apareix bàsicament en els currículums tan de primària com de secundària obligatòria i batxillerat i de manera específica, en les matèries de ciències socials i branques d'història.

Salat i Calzada, en la seva reflexió, ens expressen que els textos legals de la Reforma Educativa valoren l'aprenentatge a través de la formulació d'hipòtesis i el treball experimental. Aquest sistema implica la utilització de procediments i metodologies d'investigació enfront del mètode tradicional. La llei no especifica l'ús didàctic dels arxius, encara que es refereix a les fonts primàries en general.

“ D'una manera molt més directa, s'obliga l'alumne a raonar seguint un ordre lògic de concatenació de coneixements en l'anomenat treball de recerca, que obligatòriament han de dur a terme tots els alumnes de batxillerat.”³⁷

Actualment l'àrea de Socials és present al llarg de tot l'ensenyament primari i secundari en tots els cursos. A ESO, a través dels crèdits³⁸, vuit d'ells comuns i tres variables ; al Batxillerat amb les assignatures d'Història Contemporània, Geografia,

---

³⁶ L'anàlisi es fa amb materials fins el curs 02/03. Sempre que es parla de l'Administració es fa amb la nomenclatura que s'utilitzava abans del canvi de govern d'octubre del 2004. És per això, que quan es fa referència al Departament, es parla de Departament d'Ensenyament. Actualment seria Departament d'Educació.

³⁷ Teresa SALAT; Maria CALZADA “L'Arxiu una eina de treball pel professorat ... OPUS CIT

³⁸ Crèdit. Unitat d'ensenyament-aprenentatge d' una matèria de 30 hores de durada. La distribució pot ser de tres hores per setmana en 10 setmanes o bé de dues hores per setmana.

Història, Història de Catalunya i Història de l'Art³⁹. La distribució horària d'aquestes diferents matèries fa que l'àrea estigui present en tota aquesta etapa escolar amb un mínim d'un crèdit per trimestre a l' ESO i, en el batxillerat, segons la modalitat, poden coincidir en un mateix curs diferent nombre de disciplines de l'àrea.

La llei 6/1985 de 26 d'abril publicada al D.O.G. número 536 de 10 de maig del 1985 regula la **Xarxa d'Arxius de la Generalitat**. Aquesta està constituïda per l'Arxiu Nacional de Catalunya, l'Arxiu del Parlament de Catalunya, els Arxius Històrics, els Arxius Històrics Comarcals, els Arxius locals concertats i l'Arxiu de la Biblioteca de Catalunya.

L'Arxiu Nacional de Catalunya és el centre del sistema autonòmic d'arxius. Creat al 1980 i amb seu actual a Sant Cugat del Vallès, és el que disposa de la documentació de l'actual Generalitat de Catalunya i rep llegats importants d'institucions econòmiques, culturals o polítiques, com és el cas de l'arxiu del PSUC, de la Presó Model, de la "Maquinista Terrestre i Marítima" o de la Federació de Cors Clavé.

Pel que fa a l'ANC, - Arxiu Nacional de Catalunya - la relació Arxiu-ensenyament i el treball que se'n deriva, està fora de l'objecte del nostre estudi.

Els arxius que són realment importants per la tasca que ens proposem són els dits Arxius Històrics i els Històrics Comarcals.

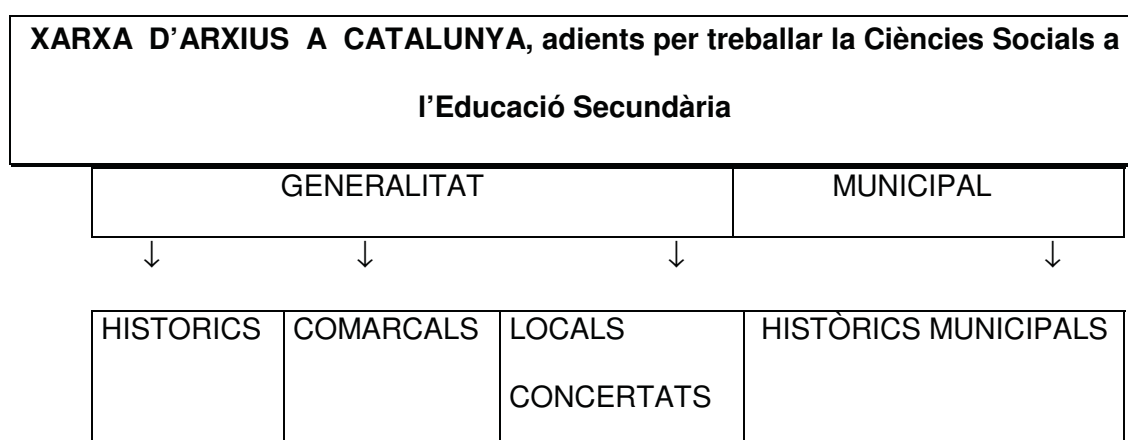
³⁹Decret 82/1996 de 5 de març pel qual s'estableix l'ordenació dels ensenyaments de Batxillerat.

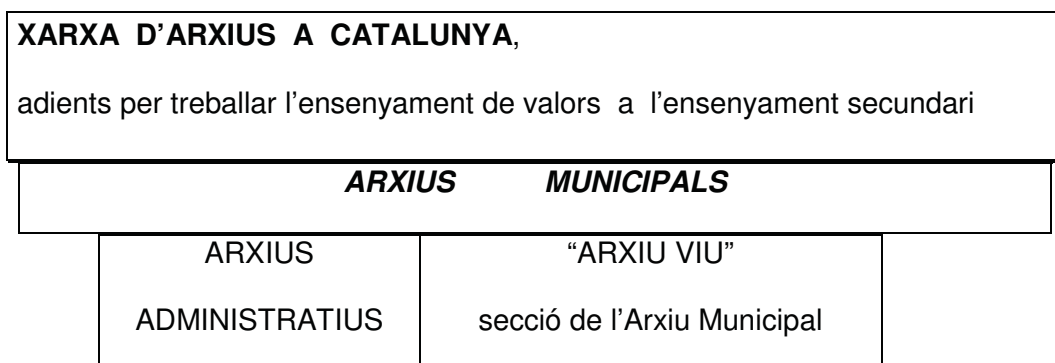
Els Arxius Històrics són tres - Girona, Lleida i Tarragona - i tenen una situació administrativa peculiar ; són els antics arxius provincials que han passat a ser de la Generalitat i actuen com a arxius comarcals.

La Xarxa d'Arxius Comarcals de la Generalitat és molt important, tant pel seu volum com per les seves funcions ; actuen com a Arxius de la Generalitat a la zona. Tenen funcions d'assistència tècnica als arxius locals. Aquesta tasca és molt important per als municipis petits que dipositen els seus arxius al comarcal, amb possibilitat de recuperar-los quan la seva situació d'infraestructura els sigui més favorable.

Pel que fa als Arxius locals concertats, són arxius depenents de la Generalitat com el "Fidel Fita" d'Arenys de Mar, el de Sitges, o el de les Valls d' Àneu.

Fora de l'àmbit directe de la Generalitat, cal esmentar els arxius municipals, que juntament amb els comarcals són una peça clau en l'estudi que es proposa aquest projecte, doncs són la base pel treball amb l'alumnat de secundària, i d'aquí és on han sorgit experiències didàctiques com és el cas de l'Arxiu Municipal de St. Feliu de Guíxols, o els comarcals de Cervera o St. Feliu de Llobregat.

3.4 Continguts curriculars i fonts arxivístiques

Si analitzem l'organització dels Continguts de l'àrea de Ciències Socials a ESO i al Batxillerat, ens adonem d'una realitat : tots els mòduls poden ser treballats a partir de les fonts primàries. En alguns casos, amb diversa tipologia de fonts⁴⁰ – escrites o no –.

D'aquesta manera, trobem les possibles correspondències a les taules següents :

---

⁴⁰ Vegeu en aquest mateix capítol II l'apartat 2 " Les fonts primàries"

Taula 1 Continguts del Currículum Ciències Socials a la ESO. Primer Cicle. Correspondència amb fonts primàries.

Continguts del Currículum	Suggeriments d'aplicació de fonts primàries
<p>Primer cicle</p> <p>Mòdul 1</p> <p><i>Persona i paisatge</i> Cartografia. Components del medi físic (Catalunya i Espanya). El paisatge natural. Paisatges generats per l'acció humana. Respecte al medi ambient.</p> <p>Mòdul 2</p> <p><i>Medi i societat</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Interpretació i representació de l'espai. • Continents i oceans. • Àrees de cultura i civilització. • Societats actuals de valors diferents. • Relativitzar la pròpia cultura. • Valoració de les cultures forànies. <p>Mòdul 3</p> <p><i>El món antic</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Representació del temps històric. • De la Prehistòria a l'Islam. • Característiques de les societats antigues. • La romanització a Catalunya. • Respecte del patrimoni del passat. <p>Mòdul 4</p> <p><i>Del castell a les Amèriques</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Representació del temps històric. • Causalitat medieval. • De l'Islam a la Revolució Industrial. • La formació nacional a Catalunya. • Expansió i crisi. • Art medieval. • Descobriments. • Època moderna. • Respecte del patrimoni del passat. 	<p>Documentació d'arxiu :</p> <p>Planimetria Fonts gràfiques Observació directa del paisatge – patrimoni- Escrits de viatges, correspondència. Actuacions del municipi</p> <p>Documentació referida a períodes d'intercanvis culturals – convivència de cultura cristiana, jueva i àrab a l'Edat Mitjana. – <i>documentació notarial, privilegis reials, correspondència, documentació comercial</i> - Documentació local referida a la cultura popular. – <i>festes, poesia popular, música</i> - Coneixement de la immigració local al llarg del temps. – <i>fonts demogràfiques-</i></p> <p>Estudi de la cronologia a través d'un cert tipus de documentació. Documentació i referències lligades al patrimoni material – escrits, gravats, jaciments -</p> <p>Combinar el treball utilitzant patrimoni documental i patrimoni arquitectònic</p> <p>Documentació diversa de l'arxiu. L'estudi és factible</p> <p>a) cronològicament o diacrònicament b) per temes, per fons, per tipologia de documents-</p>

FONT: Disseny Curricular. ESO.Generalitat de Catalunya. Departament d'Ensenyament, 1989

Quadre : Elaboració pròpia

Taula 2 Continguts del Currículum Ciències Socials a la ESO. Segon Cicle. Correspondència amb fonts primàries

Continguts del Currículum	Suggeriments d'aplicació de fonts primàries
<p>Segon Cicle</p> <p>Mòdul 5</p> <p><i>De la màquina al xip</i> Representació del temps històric. Causalitat. Alguns aspectes de l'evolució del segle XIX. Alguns aspectes de l'evolució del segle XX. Valoració positiva de la convivència cívica i social.</p> <p>Mòdul 6</p> <p><i>El món d'avui</i> Interpretació d'estadístiques i gràfics. Demografia. Sector primari. Sector secundari. Sector terciari. Desenvolupament i subdesenvolupament.. Solidaritat i cooperació.</p> <p>Mòdul 7</p> <p><i>La forja de l'ara</i> Comprensió i aplicació de la informació. La Guerra Freda. Descolonització. El mur de Berlín. Del franquisme a les Olimpíades. Actitud de tolerància i antidogmatisme.</p> <p>Mòdul 8</p> <p>Política i ciutat Participació activa en debats i elaboració de judicis. El món divers: creences, religions i valors. La ciutat. Els drets humans. Constitució espanyola de 1977. Estatut d'Autonomia. Els dilemes morals del món d'avui.</p>	<p><i>Documentació d'arxiu. Període segles XIX i XX</i></p> <p>Fons d'empreses. Fons d'associacions. Documentació de l'administració local Documentació gràfica Associacionisme</p> <p>Treball amb padrons i censos Documentació procedent d' associacions i entitats de caire cívic i solidari. Enquestes agràries</p> <p>Visites a l'Arxiu. Valoració de la Institució i del Patrimoni Documental. Documentació d'Hemeroteca Documentació administracions locals Actes i Bans</p> <p>Documentació administracions locals. Documentació diversa : urbanisme, govern municipal, registres notariais Documentació Administració Central Hemeroteca</p>

FONT: Disseny Curricular. ESO. Generalitat de Catalunya. Departament d'Ensenyament, 1989 **Quadre : elaboració pròpia**